

MISSIONERLIK FAOLIYATINING RAQAMLI MUHITGA KO'CHISHI

Jo'raqulov Shokirjon

Qiyosiy dinshunoslik yo'nalishi, 2-kurs magistranti

O'zbekiston Xalqaro Islomshunoslik Akademiyasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada missionerlik faoliyatining raqamli muhitga ko'chishi dinshunoslik, media tadqiqotlari va kommunikatsiya nazariyalari kesishgan nuqtada tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi missionerlikning internet va ijtimoiy tarmoqlarga o'tishini oddiy texnik almashinuv sifatida emas, balki diniy kommunikatsiyaning mazmuni, shakli, auditoriyasi va ta'sir mexanizmlarini qayta belgilagan ijtimoiy-madaniy transformatsiya sifatida izohlashdan iborat. Tahlil jarayonida Heidi Campbell va Ruth Tsuria tomonidan ishlab chiqilgan *digital religion* yondashuvi, Christopher Hellandning *religion online* va *online religion* farqlanishi, Stig Hjarvardning dinning mediatizatsiyasi haqidagi nazariyasi, shuningdek, kibernakonning tarixiy shakllanishi, ijtimoiy tarmoqlarning platforma logikasi, diniy autoritetning raqamli muhitda o'zgarishi va missionerlikning yangi kommunikativ shakllari ilmiy umumlashtiriladi. Maqola natijasida missionerlikning raqamli muhitga ko'chishi yangi texnologiyadan foydalanish emas, balki diniy da'vatning media mantig'i, interaktivlik, algoritmik ko'rinuvchanlik va auditoriya bilan doimiy aloqaga tayanuvchi yangi model asosida qayta tashkil topishi ekani asoslanadi.

Kalit so'zlar: missionerlik, raqamli din, *digital religion*, *religion online*, *online religion*, mediatizatsiya, ijtimoiy tarmoqlar, diniy autoritet, kibernakon, yoshlar virtual auditoriyasi.

Kirish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi XXI asr boshlaridan boshlab diniy kommunikatsiyaning mazmuni va tashkiliy shakllariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Tarixan missionerlik og'zaki targ'ibot, bosma adabiyotlar, bevosita muloqot, ta'lim muassasalari va diniy tashkilotlarning an'anaviy faoliyat shakllari orqali amalga oshirilgan bo'lsa, internet, mobil aloqa va ijtimoiy platformalarning ommalashuvi natijasida bu faoliyat makon va vaqt bilan kamroq cheklanuvchi yangi kommunikativ maydonga ko'chdi. Shu bois missionerlikning raqamli muhitga o'tishi texnik vositaning almashuvi sifatida emas, balki diniy da'vatning tashkiliy asoslari, auditoriya bilan ishlash usullari va ta'sir mexanizmlaridagi chuqur o'zgarish sifatida baholanishi lozim. Kibernakon haqidagi tadqiqot materiallarida ham internet axborot oqimini boshqaruvchi, vaqt va makon chegaralarini kengaytiruvchi hamda diniy faoliyatni yangi shakllarda amalga oshirishga imkon beruvchi muhit sifatida tavsiflanadi. Mazkur holat missionerlikni endilikda faqat muayyan hududdagi diniy amaliyot emas, balki global kommunikativ

tarmoq doirasida kechadigan jarayon sifatida o'rganishni talab etadi. Raqamli muhitga ko'chish jarayonini tushuntirishda "raqamli din" yoki *digital religion* konsepsiyasi markaziy nazariy vositalardan biri hisoblanadi. Heidi Campbell va Ruth Tsuria raqamli dini onlayn va oflayn diniy hayotning o'zaro singishgan shakli sifatida talqin qilib, raqamli mediani diniy g'oyalarni uzatishning oddiy kanali emas, balki diniy tajriba, diniy hamjamiyat, diniy identitet va diniy autoritetni qayta shakllantiruvchi faol muhit sifatida ko'rsatadilar. Mazkur yondashuv missionerlikning internetga ko'chishini diniy mazmunning yangi hududda paydo bo'lishi emas, balki diniy faoliyatning yangi media sharoitida qayta qurilishi sifatida tushuntirish imkonini beradi. Demak, raqamli muhit missionerlikka tashqi qo'shimcha emas, balki uning zamonaviy amal qilish shakllaridan biriga aylangan maydondir. Ana shu nuqtai nazar missionerlikni raqamli makonda ko'rishda metodologik jihatdan muhim bo'lib, diniy da'vatning endilikda platforma xususiyatlari, foydalanuvchi odatlari va media formatlar bilan uzviy bog'langanini ko'rsatadi.

Christopher Helland ilgari surgan *religion online* va *online religion* o'rtasidagi farqlanish missionerlikning internetdagi rivoj bosqichlarini yanada aniqroq ifodalaydi. Hellandning yondashuvida internetdagi diniy faoliyatning dastlabki ko'rinishlari asosan axborotiy xarakterga ega bo'lib, bunda diniy saytlar foydalanuvchiga tayyor matnlar, va'zlar, bayonotlar va ta'limiy materiallarni taqdim etgan. Keyingi bosqichda esa internet foydalanuvchini interaktiv diniy ishtirokchiga aylantiradigan makonga aylandi; savol-javob, virtual jamoalar, diniy muhokama va onlayn tajriba shakllari kuchaydi. Missionerlik ana shu o'zgarish orqali biryozlama diniy targ'ibotdan ko'pyozlama kommunikativ ta'sirga o'tdi. Endilikda diniy da'vat faqat axborot yetkazish bilan emas, balki foydalanuvchini muloqotga jalb qilish, uning ishonchini qozonish va yangi diniy identifikatsiya tomon yo'naltirish bilan ham bog'liq bo'lib qoldi. Shu ma'noda Hellandning modeli missionerlikning raqamli muhitga ko'chishini axborotiy mavjudlikdan interaktiv mavjudlikka o'tgan hodisa sifatida tahlil qilishga imkon beradi.

Stig Hjarvard ilgari surgan mediatizatsiya nazariyasi ushbu jarayonning yana bir muhim qirrasini ochadi. Hjarvard zamonaviy jamiyatda media nafaqat axborot yetkazuvchi vosita, balki diniy o'zgarishlarning faol agentiga aylanganini ta'kidlaydi. U media logikasi deganda tezlik, qisqalik, vizuallik, emotsional ta'sir, ommaviy auditoriyaga moslashuv va e'tiborni ushlab turish tamoyillarini nazarda tutadi. Missionerlikning raqamli muhitga ko'chishi aynan shu media logikasiga moslashuv bilan xarakterlanadi. Endilikda diniy da'vatning samaradorligi faqat diniy mazmunning ichki kuchiga emas, balki u qanday formatda, qanday ritmda, qanday vizual ko'rinishda va qaysi platforma logikasiga mos holda taqdim etilishiga ham bog'liq bo'lib qolgan. Shu sabab mediatizatsiya missionerlikni klassik konfessional targ'ibot shaklidan media maydon talablari asosida qayta qurilgan kommunikativ strategiyaga aylantiradi. Mazkur nazariy asos missionerlikning internetga ko'chishini

faqat diniy faoliyatning davomiyligi emas, balki uning shakli va uslubi transformatsiyasi sifatida ko'rsatadi.

Kibermakonning tarixiy evolyutsiyasi diniy kommunikatsiyaning internetga qanday kirib kelganini ko'rsatadi. 1970-yillar oxirida modem texnologiyasining yaratilishi, uy kompyuterlari o'rtasidagi telefon aloqa liniyalari va forumlar paydo bo'lishi diniy muloqotning dastlabki onlayn shakllari uchun zamin yaratgani qayd etiladi. "Origins" kabi forumlar va keyinchalik USENET tizimidagi diniy guruhlar internetning diniy munozara, e'tiqodiy savol-javob va ma'naviy o'zini ifodalash vositasiga aylanganini ko'rsatadi. Bu bosqichda markazlashgan diniy nazoratning nisbatan sustligi, foydalanuvchi faolligining yuqoriligi va kommunikativ to'siqlarning yumshashi internetni missionerlik uchun tabiiy ravishda o'zlashtiriladigan maydonga aylantirdi. Keyingi davrda diniy veb-saytlar, onlayn jamoalar, virtual cherkovlar va maxsus diniy kontentlarning ko'payishi diniy kommunikatsiyaning raqamli muhitda institutsionallashtirishini anglatadi. Demak, missionerlikning internetga ko'chishi birdaniga yuz bermagan, balki diniy faoliyatning kibermakonni bosqichma-bosqich o'zlashtirishi natijasida shakllangan jarayon bo'lgan.

Zamonaviy auditoriyaning, ayniqsa yoshlar qatlaminin o'zgarishi missionerlikning raqamli muhitga ko'chishida hal qiluvchi omillardan biri bo'ldi. Bugungi internet auditoriyasi axborotni tez qabul qilishi, algoritmik tavsiyalar asosida kontent iste'mol qilishi, qisqa va vizual formatlarga moyilligi hamda interaktiv muloqotga tayyorligi bilan ajralib turadi. Shu sababli missionerlik faoliyati ham yangi auditoriya talablariga mos ravishda o'z usullarini o'zgartirdi. Yoshlar virtual muhiti shaxsiy izlanish, anonim savol berish, tengdoshlar ta'siri, qisqa videolar va platformaga moslashtirilgan hissiy kontent orqali shakllanadi. Bunday sharoitda missionerlik markazlashgan diniy nazoratdan qisman tashqarida bo'lgan, ammo doimiy kontent oqimiga ochiq auditoriya bilan ishlash imkonini qo'lga kiritadi. Shu tariqa yoshlar virtual muhiti missionerlik faoliyati uchun yangi kommunikativ laboratoriyaga aylanadi.

Ijtimoiy tarmoqlar missionerlik uchun yangi kommunikativ maydon sifatida ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi. Antony Rusakevich ijtimoiy tarmoqlarda missionerlikni pravoslav kontekstida tahlil qilar ekan, aynan shu platformalar zamonaviy missiyaning markaziy makoniga aylanganini ta'kidlaydi. Muallif ijtimoiy tarmoqlarni auditoriya hajmi, kontent tarqalish tezligi va foydalanuvchi faolligi bilan ajralib turuvchi muhit sifatida baholaydi. Unga ko'ra, *Web 2.0* prinsipi — ya'ni foydalanuvchining o'zi kontent yaratishi, uni ulashishi va sharhlashi — missionerlikni eski monologik modeldan interaktiv modelga o'tkazgan. Platformalar bir xil emas: ularning har biri auditoriya yoshi, qiziqishlari, kommunikativ odatlari va texnik imkoniyatlari bilan farqlanadi. Demak, missionerlikning ijtimoiy tarmoqlarga ko'chishi yagona formatdagi ko'chish bo'lmay, platforma logikasiga moslashgan differensial kommunikativ strategiyalarni talab etuvchi jarayon hisoblanadi.

Til va formatning o'zgarishi ham raqamli muhitga ko'chishning muhim belgilaridan biridir. Rusakevich rasmiy, quruq va kanselyar uslub ijtimoiy tarmoq auditoriyasiga mos emasligini, buning o'rniga tabiiy, ishonchli, suhbatga yaqin va vizual jihatdan boy kontent zarurligini ko'rsatadi. Uning fikricha, ijtimoiy tarmoqdagi diniy sahifalar va guruhlar rasmiy sayt matnlarining oddiy nusxasi bo'lib qolmasligi, balki mustaqil media resurs sifatida yuritilishi lozim. Shuning uchun original kontent, muntazamlik, foydalanuvchi bilan "obratnaya svyaz", sharhlar bilan ishlash va auditoriya ehtiyojiga sezgirlik missionerlikning raqamli shaklida hal qiluvchi omillarga aylanadi. Mazkur holat missionerlikning raqamli muhitga ko'chishi faqat texnik emas, balki diskursiv transformatsiya ham ekanini ko'rsatadi. Diniy mazmun endi nafaqat teologik, balki kommunikativ jihatdan ham qayta ishlab chiqiladi.

Diniy autoritetning o'zgarishi mazkur jarayonning eng murakkab jihatlaridan biri hisoblanadi. Mónica Andok kompyuter vositachiligidagi kommunikatsiya, internet va ijtimoiy media an'anaviy diniy autoritetni ayrim hollarda zaiflashtirgani, boshqa hollarda esa uni yangi shaklda mustahkamlaganini ta'kidlaydi. Raqamli muhitda diniy ishonch endilikda faqat institutsional maqom, ruhoniylar mansabi yoki rasmiy tuzilma bilan emas, balki platformadagi ko'rinishchanlik, tushunarli til, tezkor javob, hissiy yaqinlik va muntazam mavjudlik bilan ham belgilanadi. Foydalanuvchi taqdim etgan materiallarda onlayn fatvo amaliyotining ijobiy va salbiy tomonlari, yolg'on fatvo va kontekstdan uzilgan diniy hukmlarning xavfi qayd etilgani ham aynan shu jarayonni tasdiqlaydi. Shu ma'noda missionerlik raqamli muhitda nafaqat yangi auditoriyani jalb qilish, balki yangi autoritet shakllarini ishlab chiqish bilan ham bog'liq.

V. Yu. Efanov missionerlikni zamonaviy sharoitda o'zgarayotgan diniy amaliyot sifatida ko'rib, uning bugungi dunyoda siyosiy va huquqiy jihatlar bilan murakkablashayotganini ta'kidlaydi. Muallif missionerlikni kommunikatsiya sifatida talqin qilib, uning samaradorligini subyekt-obyekt emas, balki subyekt-subyekt munosabati kuchayganda yuqoriroq bo'lishini ko'rsatadi. Bu yondashuv raqamli muhitdagi missionerlikni tushuntirishda ayniqsa muhim, chunki internet va ijtimoiy tarmoqlar aynan ikki tomonlama, interaktiv va tarmoqsimon kommunikatsiyani kuchaytiradi. Efanov missionerlik shakllarini tipologiyalarkan, uyma-uy missionerlik, odam gavjum joylardagi missionerlik, nuqtaviy missionerlik yig'inlari, yashirin missionerlik va internet-missionerlikni ajratadi. U internet-missionerlikni veroucheniye tarqatish uchun IT vositalaridan foydalanishga asoslangan alohida shakl sifatida ko'rsatadi. Eng muhim xulosalardan biri shundaki, muallif 2016-yildan keyin amalda aynan internet-missionerlik va yashirin missionerlik eng ravshan kuzatilayotgan shakllardan biri bo'lib qolganini qayd etadi. Bu esa missionerlikning internet olamiga ko'chishi tasodifiy jarayon emas, balki zamonaviy kommunikativ va huquqiy sharoitlar natijasida kuchaygan amaliy siljish ekanini ko'rsatadi.

Efanov yana missionerlik va prozelitizmni metodologik jihatdan farqlash zarurligini ko'rsatadi. Uning fikricha, prozelitizm salbiy baholovchi munosabat va

vertikal kommunikatsiya modeli bilan tavsiflanadi, missionerlik esa targ'ib qilinayotgan diniy qadriyatlarni namoyish etish va nisbatan gorizontall kommunikatsiya bilan bog'liq. Mazkur farqlash internet va ijtimoiy tarmoqlar sharoitida ayniqsa murakkablashadi, chunki raqamli muhitda diniy targ'ibot, diniy ma'rifat, shaxsiy e'tiqodiy bayon va prozelitistik bosim o'rtasidagi chegaralar har doim ham ravshan ko'rinmaydi. Shu bois missionerlikning raqamli muhitga ko'chishi nafaqat yangi kommunikativ imkoniyat, balki yangi nazariy va huquqiy murakkabliklarni ham yuzaga keltiradi. Efanovning tipologik yondashuvi ana shu murakkabliklarni tushunishda foydali metodologik tayanch beradi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, missionerlikning raqamli muhitga ko'chishi texnologik, sotsiologik, kommunikativ va madaniy omillar kesishgan murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Campbell va Tsuria *digital religion* konsepsiyasi orqali din va medianing o'zaro integratsiyasini tushuntiradi, Helland internetdagi diniy ishtirokning axborotiy va interaktiv shakllarini farqlaydi, Hjarvard esa diniy kommunikatsiyaning media logikasiga bo'ysunishini asoslaydi. Rusakevich ijtimoiy tarmoqlardagi missionerlikni platforma logikasi, auditoriya segmentatsiyasi, original kontent va doimiy muloqotga tayanuvchi maxsus kommunikativ model sifatida tahlil qiladi. Efanov esa missionerlikni zamonaviy kommunikatsiya sharoitida transformatsiyalanayotgan diniy amaliyot sifatida baholab, internet-missionerlikni alohida shakl sifatida ajratadi. Mazkur ilmiy qarashlar birgalikda ko'rsatadiki, missionerlikning internet va ijtimoiy tarmoqlarga ko'chishi oddiy texnik almashinuv emas, balki diniy kommunikatsiyaning mazmuni, shakli, auditoriyasi, autoriteti va ta'sir usullarini qayta belgilagan chuqur ijtimoiy-madaniy transformatsiya hisoblanadi. Shu bois mazkur masalani o'rganishda faqat diniy targ'ibotning o'zini emas, balki platformalar logikasini, foydalanuvchi odatlarini, algoritmik ko'rinuvchanlikni, raqamli etika va diniy autoritetning yangi shakllarini birgalikda tahlil qilish zarur bo'ladi. Ana shundagina missionerlikning raqamli muhitdagi haqiqiy mohiyati va zamonaviy funksiyasi to'liqroq ochib beriladi.